

Румяна Л. Станчева. Война на термините или нови стратегии?

За сборника: TÖTÖSY de ZEPETNEK, Steven, and Tutun MUKHERJEE (Ed.). *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*. New Delhi, Cambridge University Press India Pvt. Ltd., 2013, 528 p. [Наръчник по Сравнително литературознание, Световни литератури и Сравнителни културни изследвания].

Съставен от двама компаративисти, Стивън Тъотьоши де Зепетнек (от Университета Пардю, САЩ) и Тутун Мукерджи (от Университета на Хайдерабад, Индия), *Наръчникът по Сравнително литературознание, Световни литератури и Сравнителни културни изследвания* си е поставил трудно обозримата цел да покаже новите лица на Сравнителното литературознание по света днес, в XXI век.

Във *Встъплението* двамата съставители посочват нуждата от по-осезаеми, били те и виртуални контакти в колегиалната общност на глобалния свят. Фактическото положение е, че **Сравнителното литературознание** често прекрачва в други области на хуманитаристиката, по-традиционно към **Световните литератури**, а в последните десетилетия и към **Сравнителни културни изследвания**, факт, поради който съставителите избират да генерализират тези насоки като **Сравнителна хуманитаристика**.

Посочени са и две различни тенденции. Докато в Западните образователни системи Сравнителното литературознание губи институционалното си присъствие, по света, напротив, личи разцвет на проучванията и на преподаването на Сравнително литературознание. (Запад ли сме или Изток ние, които тръгваме от Иван Шишмановата, всъщност Средноевропейска по вдъхновение Сравнителна литературна история, за да се насочим терминологично и фактически след Втората световна война към Западноевропейски литератури, а от 1970-те до днес въвеждаме, несистемно, Сравнително литературознание като название на научно звено или като

университетска дисциплина. От нашумелите на Запад Културни изследвания втъкаваме главно тематични елементи, с теми като миграции, идентичности, имагология, джендър изследвания). Средното училище и университетите обаче запазват като преобладаваща грижа преподаването на „Великия канон“. За да намерим някакви валидни за нашите практики отговори, нека проследим акцентите в *Наръчника*, които обсъждат доста категорично и разпалено честотата и чистотата на практикуването на Сравнителното литературознание. Неочаквано, ще можем да видим и нашето място сред другите.

Като второ различие с географски знак Изток-Запад съставителите забелязват западната стриктност да се разграничават Сравнителното литературознание и Културните изследвания, докато в други части на света Сравнителното литературознание, според техни наблюдения, се освежава, като си служи с методите на Културните изследвания.

Ориентир за дискуссионния характер на целия сборник дава първата статия, подписана от Стивън Тъотъоши де Зепетнек, този път в съавторство с Лиз О. Васвари (Louise O. Vasvári). Двата автори препоръчват на литераторите да се насочат към контекстуални и основани на доказателства разработки, за да придобият онова значение в обществото, което би придало престиж на дисциплината, намек за нуждата да се излезе от традиционната рамка на Сравнителното литературознание и да се преодолее маргинализирането на тази университетска дисциплина. Също така разполагат приоритетите си в интердисциплинарността и дори мултидисциплинарността, във връзка и със съвременните технологии за общуване. Тук по-подробно е изложена позицията, че Сравнителното литературознание днес има подем в периферните културни средища. Цитираните от Зепетнек и Васвари теоретични позиции и изследвания на световните литератури са значителни на брой. Изглежда обаче, че недостатъчно се отчита специфичното в сравняваните литератури. Предпочитат се емблематични литературни явления, върхове, които циркулират в съвременния глобален свят.

Остава неизяснен въпросът как да се запази интересът към естетическите стойности и специфично литературната проблематика. Тук си спомням и за позицията на Галин Тиханов по въпроса за Световната литература, наистина често обсъждан термин, но с относително смътно съдържание. Ето един аргумент на Тиханов против Световните литератури: „Спомнете си Дейвид Дамрош и неговото настояване, че парагидмата на изучаване на литературата като

„световна литература” се състои в това литературните текстове да се изучават „в тяхната циркуляция”. Това е предметът на световната литература според Дамрош; тя изучава циркуляцията на литературните текстове. В самата дума „циркуляция” вече чуваме този за мен много смущаващ подтекст на кръговостта, на това, че литературният текст не обживява различните места на тази желана от нас полицентрична карта на световната литература, а описва кръговите движения на едно битуване без локализация (мислете за потоците на световния капитал, които се описват точно в тези термини на циркуляцията).”¹ Тревогата без съмнение е основателна, особено ако добавим и опасността от изгубване на чисто литературната проблематика в културните, социални, политически и др. под. лабиринти на интердисциплинарността.

Нека да изтъкна като положителен принос обаче, в същата статия на Цепетнек и Васвари, използването на понятието Световни литератури в множествено число, и следователно приемането на особеността на всяка литература, а не на абстрактното Световна литература, използвано от мнозина теоретици днес.² Подобна позиция дава и импулса за целия *Наръчник...* да огледа явленията от различни гледни точки, да се опита да събере множество позиции и да създаде палитра от възгледи за съвременното състояние на Сравнителното литературознание.

В опита си да систематизират разпространението на научния интерес по Сравнително литературознание и по Световни литератури, авторите на статията правят опит за преброяване. По Световни литератури липсва българска книга в библиографията, но и аз не знам да има такава. Подобна липса е преобладаваща по света, както е показано в нарочно съставените таблици и библиография. За целия период от XIX в. до 2012 г. заглавията съдържат преимуществено понятието Сравнително литературознание. Оказва се, че проучвания на Световните литератури се намират главно в заглавия на арабски, фламандски, английски, френски, немски, унгарски, руски. Посочените български авторски книги по Сравнително литературознание са две: *Основи на Сравнителното литературознание* от Боян Ничев и *Среща в прочита. Сравнително литературознание и Балканистика* от Румяна Л. Станчева.

¹ Тиханов, Галин. Месторазположението на световната литература. – Литературен вестник, бр. 1, 2014.

² Срв. Станчева, Румяна Л. Европейска литература/Европейски литератури. Европейски ли са балканските литератури. София, Балкани, 2012.

Авторите на статията представят и развитието на Културните изследвания от зараждането им във Великобритания през 1950-те, разгръщането им в САЩ, както и паралелното им развитие в Германия, във връзка с Франкфуртската школа. Проследено е и развитието на Културните изследвания по света, с отчитане на особеностите, например в Средна и Източна Европа, където след края на комунистическите режими вниманието е привлечено от теми като цензурата, автоцензурата, символичната народна съпротива срещу диктатурите. Отбелязан е скептицизмът в Европа към подобна проблематика, свързан с дълбокото убеждение във водещата роля на високата европейска култура. Полето на *Сравнителните културни изследвания* е описано от своя основател, Стивън Тъотъоши де Зепетнек, с няколко акцента: първо познаването на повече езици и култури като отправна точка, както и избягването на йерархизирането, което се крие като опасност в Сравнителното литературознание. Ето и неговото определение: „Развита към края на 1980-те от Стивън Тъотъоши де Зепетнек, концептуализацията на Сравнителните културни изследвания се основава на „смесване” на принципи на дисциплината Сравнително литературознание – минус характерния за него евроцентризъм и национална ориентация – с тези на Културните изследвания, като се включат характерните им експлицитни и практикувани идеологически перспективи.” (с. 16) Аргументи в полза на тази насока на научни изследвания се посочени в нуждата от преодоляване на маргинализацията на хуманитарните изследвания, възможност за различни видове интердисциплинарност, за проучване на подценявани области на знанието, сред които е открояна теорията на превода, както и сравненията между изкуствата. Трудно ми е да си представя как поначало деконструктивната идеология на Сравнителните културни изследвания би позволила да бъдат оценявани канонични художествени произведения. Периферните явления имат своята стойност, но мислени именно в успоредяването им или противопоставянето им с утвърдените. Авангардите и ъндърграундът имат свои пътища да наложат провокативните си открития, въпреки неизбежно предизвикваната първоначална съпротива. Да си спомним възраженията напр. дори срещу натурализма на Емил Зола, включително, защото е с търговски успех, продаваема литература. Друг пример имаме със Сюрреализма, който присъства и днес като творчески подход и отношение към послание и форма, без да е група или течение. Официалните културни явления също чувстват натиска на маргиналните явления и се модифицират под техния морален натиск. Именно тези сложни

взаимозависимости са ценен обект за проучване в тяхната пълнота. Идеологическото предпочитане, отдавано на периферното, едва ли е в състояние да даде пълноценен анализ на явленията, извадени от конфликтния им контекст. Сравнителното литературознание се различава от Културните изследвания именно по своята научна обективност, за разлика от идеологическата ориентация на Културните изследвания.

Не можем съвсем да изоставим и евроцентризма, защото ще означава да пропуснем начина, по който е формирано мисленето на много поколения в областта на литературата и изкуствата. Не само в Европа и в Северна Америка, но и на много други места по света, образецът Европейска култура е фактор за съизмерване, независимо дали с положителен или с отрицателен знак. Той съществува. Как да го заобиколим?

В статията е отделено нарочно внимание и на интермедиялните проучвания, както и на дигиталната хуманитаристика: Технологиите наистина идват да обогатят възможностите за изява, за достигане до публики, за обмяна на идеи между творците и между тези, които анализират научно художественото поле. Многоликостта на новите комуникационни средства се осъзнава все повече от хуманитаристите. Напълно подкрепям идеята в статията за нуждата от развитие на степента на интермедиялност в хуманитарните научни проучвания и образование. Електронното списание на свободен достъп, в което се публикуват двойно и анонимно рецензирани текстове, издавано от Стивън Тъотъоши де Зепетнек при Университета Пурдю, е открояващ се пример за положителното развитие в тази посока.³

Статиите в сборника представят мястото на Сравнителното литературознание сред други хуманитарни области по различен начин. Един от авторите, Рик Пинкстен (Rik Pinxten) от университета в Гент, Белгия, показва как Културните изследвания могат да допълват Сравнителното литературознание като добавят критическо отношение, което той вижда в контекстуализирането на литературата. Този акцент изглежда основателен, особено като се има предвид дългият период, в който литературните изследвания тежнееха силно към структурен анализ, когато почти не се говореше за писатели, а романите и стихотворенията бяха неизменно наричани „текст“. Вернер Волф (Werner Wolf) от Университета в Грац, от своя страна, е сред

³ <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/>

авторите в сборника, които защитават нуждата от запазване и развитие на спецификата на литературните изследвания. Под заглавието „(Интер)медиаалността и изучаването на литературата” той показва начини, по които понятието за (интер)медиаалност може да бъде „включено” в изучаването на литературата и в Сравнителното литературознание, „особено що се отнася до многообразните функции на (интер)медиаалните отношения в дадени творби, жанрове или културно-исторически контексти.” (с. 214) Той подчертава в изводите си, че литературата е носител (медиум), който използва езика, с което може да служи на други науки за образец. И обобщава, че ще бъде заблуда ако оцетим литературните изследвания за сметка и в полза на Културните изследвания.

В частта, посветена на Сравнителното литературознание в световните езици са проследени африканските литератури и дилемата им дали да се изразяват на „колониалните” езици; Сравнителното литературознание на арабски; компаративна поезика на китайски; Сравнителното литературознание на френски във Франция, на белгийски, на швейцарски и на квебекски канадски френски; немско и немскоезично Сравнително литературознание; представени са и статии за състоянието на дисциплината на иберийски испански и португалски; индийските езици; италианската сфера; латинска Америка е също представена; хипертрофирана статия за руското Сравнително литературознание в едно общо заглавие с централно и източно-европейското (за съжаление, отсъствието на български автор, запознат с материята, се е отразило и картината е твърде приблизителна); САЩ е показан с разпокъсаност и слабост на проучванията и преподаването на Сравнително литературознание, засенчени от социологическите ориентации. Цялата глава с регионалните насоки показва, че спецификата преобладава над някакви общи правила, че съвременните тенденции водят спор между специфично литературното и социологическите уклони, между отчетлива дисциплинарност и по-свободни и дори смътни методологии.

Третата глава дава конкретни разработки от областта на Сравнителното литературознание, на Световните литератури и на Сравнителните културни изследвания, които да очертаят вече реализирани полета на проучване. Започва със статия за Африканските литератури и култури и универсалността на майчинството; други за съвременни аспекти на романния модернизъм; магически реализъм; за нобелиста Гао Синдзян; арабска художествена литература и миграциите;

сексуалната идентичност; естетически проблеми, свързани с операта; интермедиялни прочити; рисуването и представянето на Балзак при преподаване и др.

Наръчникът завършва с многоезична библиография на книги по Сравнително литературознание, Световни литератури и Сравнителни културни изследвания. Доколкото се вълнуваме от българското присъствие, да добавим, освен споменатите по-горе две заглавия, и два сборника: *Голямото вписване или какво сравнява сравнителното литературознание*, София, 2009, както сборника със статии от международен проект *L'Europe, la France, les Balkans. Littératures balkaniques et littératures comparées*. Arras: UP d'Artois, 2004, издания, събрани по инициатива на българския Академичен кръг по Сравнително литературознание.

Нека да обобщя, че книгата в своята цялост е стимулираща за развитието на Сравнителното литературознание, не само чрез богатата информация и многообразието от споделени посоки на проучване, но особено с протичащата през почти всички материали дискусия за чисто или смесено с други дисциплини Сравнително литературознание. И този кипез дава надежда за създаване на работещи стратегии в бъдеще. Войната на термините обаче остава гореща.